

УДК 347.994 : 314.336.6

Ратушна Б. П., к.ю.н., доцент кафедри
цивільного права та процесу
Львівської комерційної академії

Роль суду у встановленні фактичних обставин справи в цивільному судочинстві України

Статья посвящена исследованию роли суда в установлении фактических обстоятельств дела в состязательном гражданском судопроизводстве Украины. Выявлено наличие у суда доказательных полномочий, существование которых свидетельствует о целесообразности его зачисления к субъектам доказывания. Проанализированы обоснованность отнесения к субъектам доказывания сторон и других лиц, участвующих в деле. Осуществлена классификация субъектов доказывания.

Ключевые слова: судебное доказывание, состязательный процесс, субъекты доказывания, доказательные полномочия, суд, лица, принимающие участие в деле.

Стаття присвячена дослідженню ролі суду у встановленні фактичних обставин справи у змагальному цивільному судочинстві України. З'ясовано наявність у суду доказових повноважень, існування яких свідчить про доцільність його зарахування до суб'єктів доказування. Проаналізовано підставність віднесення до суб'єктів доказування сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Здійснено класифікацію суб'єктів доказування.

Ключові слова: судове доказування, змагальний процес, суб'єкти доказування, доказові повноваження, суд, особи, які беруть участь у справі.

The article is devoted research of role of court in establishment of actual circumstances of case in the contention civil legal proceeding of Ukraine. A presence at the court of evidential plenary powers existence of which testifies about expedience of his put to the subjects of proving is found out. The substateliness of attributing to the subjects of proving of sides and other persons which take part in case is analysed. Classification of subjects of proving.

Keywords: judicial finishing telling, contention process, subjects of finishing telling, evidential plenary powers, court, persons which take part in case.

Актуальність. Обраний Україною шлях до побудови правової держави та інтеграції у європейський правовий простір вимагає поряд з іншим вдосконалення такої важливої сфери правозастосування як судочинство. Результат такого вдосконалення в значній мірі залежить від повноважень суду у процесі встановлення фактичних обставин справи, адже збалансована і виважена участь суду у доказуванні закладає фундамент для ухвалення справедливого судового рішення.

Аналіз останніх досліджень. Питання про суб'єкти судового доказування залишається дискусійним. До означеної проблеми в різний час звертались такі вчені як С. Курильов, В. Комаров, Т. Сахнова, Д. Луспеник, А. Белкін та інші. Дискусія з цього приводу триває багато років і каменем спотикання виступає питання про те, чи належить суд до суб'єктів доказування. З огляду на це видається за доцільне більш детально дослідити питання суб'єктів доказування та належність до них суду.

Метою цієї статті є дослідження ролі суду у встановленні фактичних обставин цивільної справи та його доказових повноважень.

Виклад основного матеріалу. Питання доцільності зарахування суду до суб'єктів доказування зазвичай досліджується в площині розмежування чи ототожнення судового доказування і пізнання.

Автори, які розмежовують поняття судового доказування та пізнання, не зараховують суд до суб'єктів доказування [5, 65], а лише сторони, оскільки «під

доказуванням слід розуміти діяльність, яка має на меті переконати суд в істинності фактів, що ним розглядаються» [4, 99].

Другий напрямок у розробці теорії судового доказування заперечує протиставлення понять судового доказування та пізнання, відповідно до якого судове доказування визначається як діяльність суб'єктів щодо встановлення за допомогою вказаних процесуальним законом засобів і способів об'єктивної істинності наявності чи відсутності фактів, якими сторони обґрунтовують свої вимоги чи заперечення.

Таким чином, поряд з іншими учасниками процесу, суд зараховується до суб'єктів доказування. Слід погодитись, що визнання за судовим доказуванням єдності логічної і процесуальної діяльності є достатнім аргументом для висновку про те, що суб'єктами доказування є не лише сторони, інші особи, які беруть участь у справі, а і суд [9, 348].

Змагальна модель процесу, яка формується в українському цивільному судочинстві, також є вагомим чинником, з огляду на який одні автори зараховують суд до суб'єктів доказування, інші категорично виступають проти цього. Висловлюються думки про те, що у зв'язку з поглибленням змагальних засад в судочинстві суд перестав бути суб'єктом доказування і «не повинен нічого доказувати за своєю ініціативою, оскільки це — обов'язок сторін, які користуються рівними правами щодо надання доказів, їх дослідження та доведення перед судом переконливості цих доказів.

Отже, сторони виконують функцію суб'єктів доказування при встановленні юридично значущих фактів» [7, 12-17]. Схожу думку поділяє низка авторів, вважаючи, що покладання на суд обов'язку збирати докази не відповідає принципу змагальності, адже цей обов'язок має лежати на сторонах. Також висловлюються погляди про те, що призначення суду в змагальному процесі полягає у вирішенні справи по суті, а не у доказуванні. Функція суду стосовно сторін повинна носити субсидіарний характер — створити необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав.

Такі погляди поділяють інші автори. Зокрема, В. Комаров зазначав, що «роль суду має залежний від змагальності характер сторін і зводиться до збору доказів. За таких умов суд не може бути суб'єктом доказування, оскільки інше означало б те, що суд має заінтересованість у справі, яку він розглядає. Цей висновок, який є похідним від суб'єктної активності сторін як основних суб'єктів доказування, означає, що суд, здійснюючи правосуддя, ухвалює судові рішення у справі лише на підставі тих юридико-фактологічних даних, які надаються сторонам і ґрунтуються на правовій позиції сторін. Ніяких дій, які спрямовані на додатковий збір доказів у справі з метою перевірки їх тверджень або заперечень, офіційно суд не здійснює. Отже, кінцевою метою судового доказування сторін є переконання суду в наявності своєї правової позиції» [6, 477]. Крім цього, А. Белкін вважав, що «суд стоїть над сторонами в процесі, він судить, а не доказує, йому належить лише на стадії судового розгляду функція дослідження та оцінки наданих сторонами доказів. Але реалізація цієї функції ще не значить участі в доказуванні, бо суд не повинен збирати докази, тобто формувати доказову базу» [1, 26].

Іншу позицію займають автори, які вважають, що посилення змагальних засад у процесуальних галузях права України надає сторонам значну ініціативу у формуванні доказового матеріалу, але це не є підставою для виключення суду з кола суб'єктів доказування. Зокрема, С. Васильєв зазначав, що суд і надалі відіграє важливу роль у доказуванні, оскільки «вирішує усі питання, що виникають у судовому доказуванні, безпосередньо досліджує докази, подані іншими суб'єктами доказування, перевіряє істинність даних, поданих як докази, і в результаті їх оцінки встановлює фактичні

обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [2, 7].

І справді, визначення ролі суду в доказуванні як пасивного рефері сторін є заохочення сильного, але не правого. Висловлюються думки про суд як суб'єкт доказування «в організаційно-правовому розумінні - коли задовільняються клопотання сторін про витребування доказів, коли здійснюється контроль за своєчасним наданням доказів тощо. Далі, якщо виходити тільки з того, що суд несе відповідальність за доказування (а іншого і бути не може, оскільки у випадку оскарження рішення воно може бути скасоване), то вже цього достатньо для того, щоб вважати суд суб'єктом доказування» [3, 19]. Слушність висловлених міркувань, на наш погляд, знаходить підтвердження у нормах Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК), який надає суду значні доказові повноваження, починаючи від формування предмета доказування (ст. 130 ЦПК), сприяння у встановленні обставин (ст. 10 ЦПК), та забезпеченні та витребуванні доказів (статті 132, 133, 137 ЦПК) та закінчуючи їх дослідженням (ст. 159 ЦПК) та оцінкою (ст. 212 ЦПК).

Не будучи прихильником неконтрольованої доказової активності суду, слід зазначити, що повноваження суду в процесі доказування мають бути поєднанням серйозно обмежених вимогою безсторонності повноважень суду щодо збирання доказів, практично необмежених повноважень суду щодо оцінки доказів і обмежені лише в окремих моментах повноваження суду щодо організації процесу доказування. Така комбінація в повній мірі відображає вимогу збереження публічності процесу, стимулює активність сторін там, де в силу нейтрального становища її не може проявити суд, і забезпечує дотримання законності в діяльності сторін по доказуванню.

Слід зазначити, що європейська наукова думка розглядає правосуддя як послугу [8, 77], а «громадяни оцінюють роботу судів, наскільки їх задовільняє рівень отриманих ними судових послуг» [11, 21]. Відповідно, суддю слід розглядати як надавача правосудних послуг, якість яких напряму залежить від ефективного процесу доказування, суб'єктом якого, на нашу думку, безперечно, виступає суд.

Важливим питанням при визначенні суб'єктів доказування є правильний вибір критерію їх класифікації. З цього приводу в літературі висловлена думка про те, що базовим моментом класифікації суб'єктів процесуального доказування є процесуальні інтереси при вирішенні справи. В зв'язку з цим суб'єкти доказування можуть поділятися на *лідруючих* суб'єктів (суд), осіб, безпосередньо заінтересованих в результатах справи – суб'єктів – «*споживачів*» результатів процесу та їх представників, та *інших* суб'єктів, що залучаються в процес доказування (свідки, експерти, перекладачі) [10, 112].

Іншим критерієм класифікації, що, на наш погляд, більше заслуговує на увагу, визначається *підстава* участі у доказуванні, відповідно до якої кожен із суб'єктів доказування відіграє певну, взятую на себе (в силу закону чи добровільно) роль. Так, суд, прокурор чи законний представник беруть участь в доказуванні з *обов'язку*, який на них покладений законом, договірний представник здійснює доказування відповідно до вимог договору, тобто, ці особи є суб'єктами обов'язку доказування. Інша група є суб'єктами права доказування, до якої зараховують позивача, відповідача та третіх осіб. Тобто, їх участь у процесі доказування містить елемент добровільності. Крім цього суб'єкти доказування також поділяють на осіб, які обстоюють у доказуванні власні інтереси (сторони та треті особи, стягувач у наказному провадженні) та осіб, які захищають та представляють у доказуванні інтереси інших осіб (прокурор та представники сторін і третіх осіб).

Разом з тим не поділяємо поглядів щодо зарахування до суб'єктів доказування осіб, які сприяють доказуванню і здійсненню правосуддя (свідок, експерт, перекладач, спеціаліст,

секретар судового засідання), оскільки, по-перше, такому об'єднанню суперечать різні процесуальні функції зазначених осіб, які сприяють доказуванню та здійсненню правосуддя, а по-друге, ті особи, які мають певну причетність до доказування (свідок, експерт, спеціаліст) не є суб'єктами доказування, а лише залучаються до доказування.

Висновки. Таким чином, суб'єктами доказування є не лише сторони, інші особи, які беруть участь у справі, а й суд. Безперечно, зростаюча доказова активність сторін у цивільному змагально-орієнтованому процесі важлива, але недостатня для правильного встановлення фактичних обставин справи. Адже мета судового доказування полягає не в механічному наповненні справи доказами, наданими сторонами, а у формуванні судом точних висновків на їх основі для обґрунтування рішення, для захисту права. Такі висновки суд може зробити, належно дослідивши надані сторонами докази та давши їм оцінку.

Суд як надавач правосудних послуг має довести сторонам як споживачам таких послуг шляхом обґрунтування у судовому рішенні факт порушення права, для захисту якого проводиться судовий розгляд, чи відсутність такого порушення. З огляду на це, суб'єктами доказування у цивільному процесі поряд зі сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, є суд.

Важливим критерієм для класифікації суб'єктів доказування є значимість доказової діяльності суб'єктів доказування для правильного вирішення судової справи.

За цим критерієм суд, сторони та інші особи, які беруть участь у справі, доцільно класифікувати на *основні та факультативні* суб'єкти доказування. *Основними* суб'єктами доказування є *сторони*, які *забезпечують* справу доказовим матеріалом, спонукувані бажанням переконати суд у своїй правоті. *Суд* також належить до основних суб'єктів доказування, оскільки він *встановлює* обставини справи шляхом *дослідження та оцінки* лише тих доказів, які подані сторонами.

Доказова діяльність сторін та суду здійснюється різними процесуальними шляхами через реалізацію доказових прав та обов'язків, які мають бути максимально збалансовані. Збалансування має полягати у ефективній взаємодії та розумному співробітництві.

Інші особи, які беруть участь у цивільній справі, у зв'язку з відсутністю матеріально-правової заінтересованості в результатах розгляду справи відіграють у доказуванні допоміжне, другорядне значення, а тому належать до *факультативних* суб'єктів доказування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкин А. Р. Теория доказывания / А. Р. Белкин. — М.: Норма, 1999. — 429 с.
2. Васильев С. В. Доказывание и доказательства по делам о возмещении вреда, причиненного личности / С. В. Васильев. — Харьков : Факт, 2000. — 199 с.
3. Власов А. А. Особенности доказывания в судопроизводстве / А. А. Власов, И. Н. Лукьянова, С. В. Некрасов. - М. : Норма, 2004. — 231с.
4. Гурвич М. А. Лекции по советскому гражданскому процессу / М. А. Гурвич. - — М.: ВЮЗИ, 1950. — 319.
5. Курылев С. В. Доказывание и его место в процессе судебного познания / С. В. Курылев // Труды Иркутского государственного ун-та им. А. А. Жданова. — 1955. — Т. 13. — С. 34–67.
6. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
7. Лусленик Д. Роль суду в цивільному змагальному процесі / Д. Лусленик // Юридичний журнал. - 2004. - № 5. — С. 12-17.
8. Пітер Г. Соломон. Судове адміністрування і якість правосуддя / Пітер Г. Соломон // Судова апеляція. - 2009. — № 3. - С. 73-83.

9. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.

10. Теория юридического процесса : под ред. Горшенева В. М. — Харьков. — 1985. — 192 с.

11. Хосе Хуан Тогаріа. Системи оцінювання якості послуг правосуддя шляхом опитування громадської думки: Чому? Що? Хто? Як? та Навіщо? // За межами загальнодоступних знань: Емпіричні підходи до забезпечення верховенства права / За ред. Еріка Дженсена і Томаса Хеллера / Jose Juan Toharia, «Evaluating Systems of Justice through Public Opinion: Why? What? Who? How? And What? for?» sn Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law, edited by Eric Jensen and Thomas Heller (Стенфорд: Вид-во Stanford University Press, 2003. - С. 21 -60).

УДК 343.8

Марчук А. І., к.ю.н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ «ОЮА»

Проблемні аспекти запровадження механізму класифікації засуджених в кримінально-виконавчих установах відкритого типу

Статтю присвячено питанням запровадження механізму класифікації засуджених у виправних центрах. Доводиться доцільність проведення класифікації засуджених у виправних центрах, відсутність якої виступає одним із факторів, що обумовлює такий високий рівень зареєстрованих порушень та пенітенціарного рецидиву у виправних центрах. Обґрунтовується практична необхідність окремого утримання двох груп засуджених до обмеження волі: 1) засуджених, яким судом призначене дане покарання; 2) засуджених, які переведені з виправних колоній в порядку заміни не відбутої частини покарання більш м'яким.

Ключові слова: класифікація засуджених; виправні центри; індивідуалізація виконання покарання.

Статья посвящена вопросам внедрения механизма классификации осужденных в исправительных центрах. Доводиться целесообразность проведения классификации осужденных в исправительных центрах, отсутствие которой выступает одним из факторов, обуславливающих столь высокий уровень зарегистрированных нарушений и пенитенциарного рецидива в исправительных центрах. Обосновывается практическая необходимость отдельного содержания двух групп осужденных к ограничению свободы: 1) осужденных, которым судом назначено данное наказание; 2) осужденных, переведенных из исправительных колоний в порядке замены неотбытой части наказания более мягким.

Ключевые слова: классификация осужденных; исправительные центры; индивидуализация исполнения наказания.

The article is devoted to the implementation of the mechanism of classification of prisoners in correctional centers. Some scientists link the classification of convicted solely to imprisonment and do not see the feasibility of its implementation in open type of penal institutions. After analyzing the dynamics of the number of prisoners serving sentences in correctional centers during the last few years, we can see an increase in number that nearly doubled. These figures indicate the feasibility of classification of prisoners. Its absence is one of the factors that causes a high level of registered violations and prison recidivism in correctional centers. Distribution sentenced to correctional centers by the court as opposed to the transfer of prisoners specially created regional commissions in the manner of Art. 82 of the Criminal Code. The Court is guided by this criterion of classification as a potential efficiency of prisoners, so this kind of punishment is not intended for minors, pregnant women and women with children under the age of fourteen years; persons who have reached retirement age and the disabled of first and second groups.

There is a practical need to separate detention of prisoners into two groups: 1) prisoners who is designed